

Keresztények a fáraók országában Kopt kincsek

Egyiptom névének hallatára szinte kizárólag a fáraók kora jelenik meg az emberek előtt; gazdag aranytárgyak, múmiák, piramisok, hatalmas, festett sírok, misztikus történetek ejtik csodálatba az ősi kultúrák iránt érdeklődőket. Nagyon kevesen tudják, hogy a fáraók korának lakossága ma is él a Nílus völgyében, és kopt keresztényeknek nevezik őket. Művészetük, kultúrájuk, ha nem is olyan ismert mint a óslakosoké, de ugyanolyan értékös és változatos. A kopt művészet kincseiből nyílt kiállítás május 18-ig látogatható a Szépművészeti Múzeumban.

Egyiptom mindenkor lakosságának 10-13, százalékát a koptok teszik ki. Ha pontosan meg akarjuk határozni, kik is valójában Egyiptom ősi lakói, akkor nem tévedünk nagyot, ha őket nevezzük meg, mert ők az ókori egyiptomiak leszármazottai, Egyiptom keresztény lakossága. Kr. u. 300 évvel kezdődik a történelmük, és virágkoruk az arab hódítással, a VII. század végen ér véget. A kopt a görög, majd a római hódítás után, az úgynevezett késő antik korban kialakult sajátos monofizita vallást követő népesség, amely viszonylag kicsi, de befolyásos vallási kisebbséget alkot napjainkban is.

Nevük az újegyiptomi „hikuptah” (Ptah lelkének háza) kifejezésből, vagy a felső egyiptomi (Egyiptom déli része) Quoptos, Quft város nevéből származik, amelyet az arabok rövidítettek le. Mások szerint a görög „aigüptiosz” a szó eredete. Egyiptom Kr. u. 395-ben lett a Bizánci Birodalom ré-

sze, és az egyiptomi egyház Kr. u. 451-ben vált el a keresztény közösségtől. A vallás ugyan meghatározó egy-egy népcsoportnál, de etnikailag nem hagy nyomot. Az Egyiptomot Kr. e. 332-ben megszálló Nagy Sándor serege, majd a görög ptolemaioszi dinasztia uralkodása, végül az ezt követő római uralom nem hagyott embertani értelemben mérhető változást a lakosságban. A katonai megszállások főleg a nagyvárosokra vagy a Nílus deltavidékére korlátozódtak, majd a megszállás elmúltával az idegen katonák jelentős része eltávozott az országból. A ptolemaioszi korban kisebb görög telepek jöttek létre a Fajjum-oázisban és Alexandriában, a rómaiakkal pedig kevés számú „gall”

(kelta) elem került Egyiptomba. A leletek arról támaszkodnak, hogy a lakosság meglehetősen egyöntetű képet mutatott; alig keveredtek idegen népekkel. Alsó- és Felső-Egyiptom lakossága között sem volt számottevő különbség, amit a Deir-el-Bahariból és a Gurnából származó csontvázak vizsgálata igazol.

A fentieket azért szükséges elmondani, mert a

koptok egyenes leszármazottai a fáraók kori lakoságnak, vagyis egy keskeny arcú, hosszú fejű mediterrán népesség képviselői. Megváltozott a helyzet az arab hódítással, amely Kr. u. 640-ben következett be. A megszállásban mintegy húszezer férfi vett részt, és a bevándorolt arabok száma sem

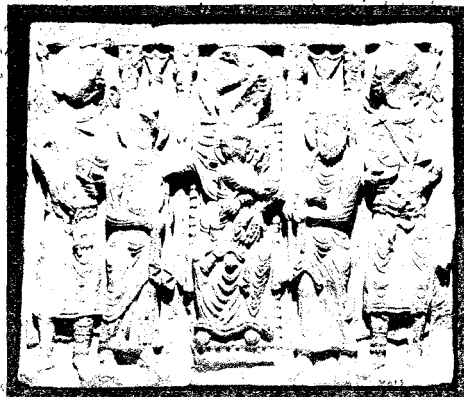

lehetett több százezernél, bár egyes történészek többre becsülik számukat. Ezt követően a népesség nagy része áttért az iszlám hitre, emiatt az egykor 12-milliós kopt egyház létszáma a töredékére esett vissza. A keveredés biológiai téren is megindult, amennyiben az arab férfiak kopt nőket vettek feleségül, de keresztény kopt férfi arab muszlim nővel nem házasodott. A hódítók a keresztényeknek megadták a „dzimmi” (nem muszlim alattvaló) státust, ami adók ellenében biztonságot jelentett. A hellén műveltségű keresztények sokszor a számarányuknál nagyobb számban töltöttek be vezető állami tisztségeket. Anyagi jólétük, szellemi vezető szerepük (orvosok, ügyvédek, egyetemi tanárok, külföldi bankok, kereskedőházak képviselői) olykor nemtetszést váltottak ki a szegény és elmaradott muszlim tömegekben, ami többször össze-
csapásokhoz vezetett.

Az időről időre elszenvedett üldöztetés mély nyomokat hagyott a kopt keresztényekben, sokan szenvedtek vértanúhalált, megkülönböztetésül világosbarna ruhát és fekete turbánt kellett viselniük; adózás céljából a tenyerükbe tüzes vassal sütöttek billogot, tilos volt lóháton közlekedniük, csak számaron utazhattak, háttal ülve az állat fejéhez képest. Az arab nemzeti érzés megszületésével egy időben sérelmeiket félretették és az angol uralom lerázása érdekében együttműködtek a muszlim vezetőkkel.

A kopt monofizita szertartás előírásai szerint a fiúkat negyven-, a lányokat nyolcvannapos korukban keresztelik meg, háromszori vízbemerítéssel. A gyermekét a keresztelés után azonnal megáldoztatják és megtermálják. Papjaik bármikor visszatérhetnek a világi életbe, mert szerintük az egyházi rend nem hagy eltörölhetetlen nyomot a lélekben. Szertartásaikban arab és kopt nyelvet használnak, saját egyházi paptáruk van, melyet *Diocletianus* uralkodásának kezdetétől (Kr. u. 284) számítanak.

A kopt nyelvet ma már csak a liturgiában használják. Legrégbbi nyelvemlékük a

Londoni horoszkópon (Kr. u. 100), két műmatekercsen (Kr. u. II. század) és mágikus források formájában maradt fenn. A kereszténység fölvétele után a II. századból görög biblikai és evangéliumi szövegek maradtak fenn, a hellén hatás olyan erős volt, hogy a kopt nyelv lejegyzése is a görög ábécé betűivel történt. Az arab hódításig a lakosság két nyelvű volt, a kopton kívül görögül is beszéltek, végül a XVIII. században eltűnt a kopt, csupán Luxor környékén beszélnek kevesen.

Kopt művészetről két időszakban beszélünk: az egyik, Egyiptom művészete a késő ókorban és a kora bizánci korban (a III. századtól az arab hódításig), a másik a középkorban, a muszlim uralom alatt keletkezett egyiptomi keresztény művészet. A kopt művészetet igen későn, alig két évszázada fedezte föl a tudomány, ugyanis számos félreértést kellett tisztázni az ókori görög, a római és a

bizánci kultúra egybeolvadása miatt. Híres a kopt építészet, amelynek legkorábbi emléke a Szt. Szergiosz és Bakkhosz templom Kairó régi részében. A hagyomány szerint a Szent Család egyiptomi tartózkodása során használt barlangja fölé épült. Igen híresek a gazdag díszítésű kopt textilek, amelyek nagy számban kerültek elő temetőikből, és amelyekből a kairói múzeumon kívül sok van London, Berlin és Lipcse Iparművészeti Múzeumaiban is. A kisplasztikák terén kivált az elefántcsont-faragás virágzott, egyházi művészetükben igen gyakran jelenik meg a Sárkányölő Szent György alakja. A Szépművészeti Múzeum kiállításának egyik szenzációja egy két oldalán festett ikon.

A kopt egyház fejét alexandriai pápának és a Szent Márk egyház pátriárkájának nevezik. A jelenlegi kopt pápa – III. Shenouda –, aki eredetileg katonatiszt, majd Oxfordban végzett argóntanár, sokat szenvedett az 1981-ben kitört kairói mohamedán–kopt összetűzések miatt. A neves kopt papot egy sivatagi kolostorba száműzték, és csak 1985-ben engedték szabadon. III. Shenouda magyar forgatócsoport kereste fel a Nátaron-völgy szír (Suriani) kolostorban, ahol a kopt pápa nagy szeretettel fogadta a magyarokat – azóta járt Magyarországon is – és szokatlan módon szabad kezet adott a stábnak a forgatáshoz. Véleménye szerint a magyarok ugyanazt a szerepet töltik be Európában, mint a koptok Egyiptomban.

Bár a koptok napjainkban tartózkodóan viselkednek, mégis több atrocitás éri őket az iszlám fundamentalisták részéről. Közösse-

geik Szudánban és más közel-keleti országokban is vannak, de élnek az Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában is. Egyiptomban a déli részen, a Fajjum oázisban és Kairóban élnek a legtöbben, Magyarországon Budán volt kopt negyed a török uralom idején, a Kakas-kapu környékén, a mai Királyfürdőtől nyugatra. A Kopt Tudományos Intézet fő feladatának tekinti a világi és egyházi értékek megmentését, amiből a magyarok is kiveszik részüket, Borsai Ilona és Tóth Margit zenetudósok részvételével a világon elsőként jegyezték le Nagy Szent Vazul liturgiáját. Magyar kutatók 1964-ben vettek részt egy núbiai leletmentésben, Abdallah Nirgubben, ahol középkori kopt települést és temetőt tartak fel.

(hankó)

